

Konrad Wierzbicki

Aksjologia wychowania – chrześcijańskie ujęcie prawa naturalnego

Axiology of education – Christian approach to natural law

Współcześnie możemy mówić o pogłębiającym się kryzysie kultury, której trzonem są normy, wartości i ideały. W tym kontekście pojawia się pytanie: jak powinien wyglądać proces wychowania w polskich rodzinach i jakie wartości powinny być przekazywane młodemu pokoleniu, tak aby właściwie kształtować osobowości? Wiadomo, że wartości i normy przekazywane w rodzinie pozwalają nam wytwarzać własne hierarchie wartości w późniejszych fazach naszego życia¹.

W tym miejscu warto jest zatem przyjrzeć się bliżej procesowi wychowania w perspektywie aksjologicznej. Model taki jest zgodny z klasycznymi teoriami pedagogicznymi, które odwołują się do osoby ludzkiej będącej w centrum zainteresowania filozofii personalistycznej². W artykule omówiono zagadnienia dotyczące uwarunkowań i możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w profilaktyce przestępczości oraz w modelu wychowania resocjalizacyjnego, w kontekście twierdzeń prawa naturalnego w ujęciu Javiera Hervady.

Słowa kluczowe: wartości, wychowanie, prawo naturalne, profilaktyka przestępczości.

¹ Zob. K. Ostrowska, *System wartości, strategie działania i emocje jako czynniki motywacyjne w kierunku zachowań zgodnych z normami społecznymi i prawnymi*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, nr 28, s. 51-78; M. Nowak, *Rozwój i jego wychowawcza wartość w pedagogice rozwoju według Jana Pawła II*, [w:] „Labor et Educatio” 2015, nr 3, s. 31-50.

² Utwór powstał w ramach projektu pn. „*Tworzenie rozwiązań normatywno-opisowych w celu przeciwdziałania przyczynom przestępczości oraz rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem w postaci opartego na wiedzy aksjologicznego uzasadnienia podstaw praktycznego funkcjonowania polskiego systemu prawa*”, finansowanego z Funduszu Sprawiedliwości.

Nowadays, we can talk about a deepening crisis of culture, which is the core of it there are norms, values and ideals. In this context, a question arises: what should the upbringing process look like in Polish families and what values should be passed on to the young generation in order to properly shape personalities? Values are known and norms passed down in the family allow us to create our own hierarchies of values in the later stages of our lives. At this point, it is worth taking a closer look at the process of upbringing

from an axiological perspective. Such a model is consistent with classical pedagogical theories that refer to the human person being the focus of personalistic philosophy. The article discusses issues related to conditioning and possibilities of using the axiological potential in crime prevention and in the model of social rehabilitation education, in the context of the claims of natural law by Javier Hervada.

Key words: values, upbringing, natural law, crime prevention.

Wprowadzenie

Pytania o aksjologię wychowania, rodzą potrzebę odwołania się w pierwszej kolejności do personalistycznej koncepcji człowieka oraz innych nurtów antropologicznych zainteresowanych dziedziną osoby³. To z kolei implikuje potrzebę zaprezentowania twierdzeń odnoszących się do funkcjonowania społeczeństwa i jednostki, jej egzystencji i rozwoju zgodnymi z zasadami życia społecznego, opartego na prawie naturalnym. Jego podwaliny stanowi chrześcijańska tradycja, odwołująca się do starożytnej myśli filozoficznej Platona, Arystotelesa, Cyncerona oraz innych myślicieli, którzy prawo naturalne pojmowali w odniesieniu do znaczenia osoby ludzkiej⁴.

Zachodzące współcześnie zjawiska społeczne, zwłaszcza te dotyczące aksjologii wychowania, są przedmiotem badań i różnych teorii. Jednak uwarunkowania towarzyszące procesowi socjalizacji i wychowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości kulturowej powodują,

³ Zob. C.S. Bartnik, *Szkice do personalizmu*, Wyd. KUL, Lublin 2006.

⁴ Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, Lublin 1999, n. 79, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html [dostęp: 08.10.2022 r.].

że problematyka ta w dalszym ciągu jest otwarta, zwłaszcza na badania, analizy i nowe koncepcje.

W wieku XX ludzkość doświadczyła dwóch totalitaryzmów: hitlerowskiego nazizmu i stalinowskiego komunizmu, które skierowane były na walkę z Kościołem katolickim i obfitowały w liczne zbrodnie i męczeństwa⁵. Współcześnie widzimy jak szerzący się sekularyzm i laicyzacja życia ukierunkowane są na wyeliminowanie ze świadomości i życia ludzkiego wartości i motywów religijnych. Przez co stanowią zagrożenie dla pozbawienia osoby ludzkiej podstawowych praw, zwłaszcza wolności słowa i wyznania, przy jednoczesnym „zdeptaniu” jej godności. Widać to wyraźnie w wielu krajach Europy Zachodniej oraz w Polsce, zwłaszcza w środowiskach liberalnych i lewicowych, które lansują w swoim programie pogląd, że sprawa religii i chrześcijaństwa jest sprawą prywatną, całkowicie niepotrzebną w życiu publicznym. Co więcej, w dobie aktywności tych środowisk zauważalne jest klasowe zróżnicowanie interesów sprzecznych z tradycyjnymi systemami wychowawczymi. Są one bardzo zbieżne z ideologią wychowania w okresie stalinowskim, ukierunkowaną na walkę z Kościołem i z człowiekiem w wymiarze społecznym kulturowym i religijnym⁶.

Obecnie propozycje kierowane przez środowiska liberalne próbują narzucić wzorzec rodzinny poprzez określenie pozycji mężczyzny i kobiety oraz dziecka w płaszczyźnie życia społecznego oraz zawodowego. W ostatnich latach te przeobrażenia przebiegają bardzo intensywnie. Przedstawiciele tych środowisk, podważając autorytet i wzorzec męża jako ojca i gospodarza domu oraz matki, ingerują w proces wychowawczy, a tym samym w poglądy i postawy odnoszące się do respektowania podstawowych zasad moralnych obowiązujących w danej rodzinie⁷.

Z punktu widzenia funkcjonowania systemów wychowawczych rodzina jako podstawowa komórka w dalszym ciągu jest ogniwem niezastąpionym w kształtowaniu postaw osobowości danej jednostki. Realizując funkcje opiekuńcze i wychowawcze, pozwala rozwijać i kształtować system wartości oraz umiejętności, które są niezbędne do pełnienia ról społecznych⁸. Oczywiście zasygnalizowane zagadnienia wymagają zawężenia ich

⁵ Zob. J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.

⁶ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wyd. Salezjańskie, Warszawa 2007, s. 133-134.

⁷ Zob. <https://www.niedziela.pl/arttykul/73605/Czarnek-dbajmy-o-autorytet-rodziny-szkoly> [dostęp: 05.10.2022 r.].

⁸ Zob. K. Wierzbicki, *Działalność i nauczanie Sługi Bożego Stefana Wyszyńskiego – implikacje pedagogiczne dla potrzeb praktyki penitencjamej*, [w:] „Forum Pedagogiczne” 2021, t. 11, nr 2, s. 73-85.

do spraw związanych z nabywaniem określonych wartości pozwalających na eliminowanie tego, co przeszkadza w rozwoju danej jednostki. Odbywa się to poprzez stwarzanie możliwości zaspokajania i pobudzania potrzeb wyższych w odniesieniu do ról społecznych, doświadczeń i postaw.

Jak słusznie zauważa Stefan Kunowski: „Wychowanie współczesne zmierza bowiem do wszechstronnego rozwoju ludzi, w czym jest niczym niezastąpionym narzędziem i jedyną drogą. Wszystko, co człowiek wewnętrznie posiada, powstaje jako dzieło wychowania. Tak więc rozwój mowy i świadomości, wiedza i umiejętność zawodowa, światopogląd i religijność, uspołecznienie i patriotyzm, zasady moralne i ludzkie postępowanie musi być przynajmniej w swoich początkach wypielegnowane przez staranne wychowanie, kształcenie i szkolenie. W ten sposób wychowanie przez wszechstronny rozwój przyczynia się do zapewnienia maksymalnych warunków uszczęśliwienia jednostek ludzkich, dając im wykształcenie i przygotowanie życiowe, rozumienie świata i życia, zadowolenie z pracy i miłości wzajemnej, radość kulturalnego spędzania wolnego czasu, a nawet zadatek wiecznego szczęścia”⁹.

Współczesne dylematy wychowania do wartości

W procesie wychowania ważną rolę odgrywają wartości. Władysław Tatarkiewicz proponuje dokonać podziału wartości na dwie klasy, wśród których wymienia wartości ludzkie (czyli wartości myśli – wartości poznawcze, wartości działania – wartości moralne, wartości uczuć – wartości hedoniczne) oraz wartości rzeczy – wartości estetyczne. Uważa on, że na pograniczu wartości ludzkich i rzeczy znajduje się wartość życia, którą nazywa wartością „witalną”¹⁰. Ten sam autor podkreśla, że: „zdefiniowanie wartości jest trudne, jeśli w ogóle możliwe”¹¹. Tymczasem istnieją wartości, których posiadanie budzi u innych podziw, np. heroizm, szlachetność, miłosierdzie, a jednocześnie ich brak nie wywołuje potępienia¹². W związku z powyższym można przyjąć, że hierarchia wartości

⁹ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki...*, op. cit., s. 23.

¹⁰ Por. W. Tatarkiewicz, *Parerga...*, op. cit., s. 69.

¹¹ W. Tatarkiewicz, *Parerga...*, op. cit., s. 11.

¹² Zob. U. Morszczyńska, W. Morszczyński, *Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*, [w:] *Dziecko w świecie wartości*, red. K. Denek, U. Morszczyńska, W. Morszczyński, S.C. Michałowski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s. 70-71.

danej osoby może ulegać zmianom. Szczególnie dotyczyć to może osób pozbawionych wolności. Badanie czynników wpływających na ich hierarchię wartości jest ważnym zadaniem dla pedagogów więziennych¹³.

W literaturze spotykane są różne definicje wychowania oraz stanowiska akcentujące potrzebę zwrócenia szczególnej uwagi na dobór odpowiednich form i metod wychowawczych zwłaszcza wobec młodych ludzi zagrożonych marginalizacją i demoralizacją¹⁴.

Obecnie słyszymy o przeobrażeniach systemów wychowawczych, których funkcje wychowawcze są pełnione efektywnie¹⁵. Zwraca się uwagę na potrzebę realizacji działań wychowawczych pozwalających na rozwój osobowości postaw i właściwych relacji pomiędzy ludźmi. Wydaje się, że warunkiem efektywności oddziaływań wychowawczych skierowanych nie tylko do dzieci czy młodzieży, lecz także do dorosłych wykazujących pewne deficyty w tym zakresie, jest lepsze skoordynowanie działań wychowawczych poszczególnych podmiotów instytucji, a nade wszystko celów, środków i metod, które pozwolą doskonalić styl życia danej grupy z szerszym środowiskiem. „Nie zawsze jednak celowe działanie środowiska pedagogicznego zdolne jest do skorygowania wpływów środowiska społecznego, kulturowego i naturalnego, dlatego też nawet przy wysokim morale wychowawców proces rozwojowy wychowanka pozostanie uformowany w orbicie wpływów jakiejś moralności niezgodnej z zasadami etyki ogólnoludzkiej”¹⁶.

Należy mieć świadomość, że towarzyszące procesowi wychowania niektóre wpływy o patologicznym charakterze z góry są „nastawione” na dezintegrowanie osobowości młodych ludzi. Grupy o charakterze przestępczym, sekty, subkultury młodzieżowe, narkotyki, media – zwłaszcza Internet, mogą okazać się czynnikami zaburzającymi prawidłowy rozwój jednostki.

Tym większe znaczenie ma każdy rodzaj pozytywnego, otwartego oddziaływania pedagogicznego, które zapewnia młodzieży zagrożonej dezintegracją społeczną szansę na prawidłowy rozwój osobowościowy. Osiągnięcie takiego celu jest możliwe przy odpowiednim doborze

¹³ Zob. K. Wierzbicki, *Ewangelizacja więźniów (na przykładzie Zakładu Karnego w Chełmie)*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Wydawnictwo WSH w Radomiu, Radom 2010, s. 339-345.

¹⁴ Zob. T. Wach, *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wyd. KUL, Lublin 2009.

¹⁵ Problematyka wychowania zajmuje zatem coraz więcej uwagi w dyskusjach ekspertów odpowiedzialnych za kierunki edukacji i rozwoju zwłaszcza młodych ludzi.

¹⁶ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki...*, op. cit., s. 245.

środków wychowawczych oraz aktywności pedagoga i samego wychowanka¹⁷. Co ważne, jak słusznie zauważa M. Nowak, „wychowawca powinien znać wychowanka, dostosowując program wychowawczy i dydaktyczny do jego indywidualnych cech”¹⁸.

W takim ujęciu wychowania warto jest również odwołać się do znaczenia kultury chrześcijańskiej, która „zapobiegając z jednej strony próbom bagatelizowania tego, co „naturalne” w naturze człowieka, pozwala nadać jej specyficzne piętno”¹⁹. Można więc przyjąć, że koncepcja wychowania do wartości wychowawczych stanowi pewien proces, w którym u jednostki następuje realizowanie treści wartości i dochodzi do kształtowania jej osobowości²⁰. Wspólnoty rodzinne, wyznaniowe, narodowe mogą prowadzić tego rodzaju socjalizację, która spowoduje wybór dobra, a mądre społeczne ograniczenia, nakazy, zakazy i wszelkie sankcje nie będą tłumić rozwoju indywidualnych zdolności, lecz odpowiednio je ukierunkowywać. Właściwie realizowane chrześcijańskie wychowanie prowadzi do rozwoju pełni sił twórczych jednostki i zapewnia harmonię społeczną. W chrześcijańskim wychowaniu przyjmuje się jasne i sensowne prawdy, normy i systemy wartości. Na ich podstawie formułuje się szczegółowe zasady wychowania, którymi są waloryzacja miłości, solidarności, dobra, prawdy, godność osoby oraz inne zasady życia indywidualnego i społecznego. Poprzez chrześcijańską edukację wprowadza się jednostki w świat takich wartości jak: miłość, prawda, wolność, odpowiedzialność²¹.

Chodzi więc o wychowanie, w którym w wyniku określonych czynności między dwiema stronami tego procesu występują relacje wychowawcze i dokonuje się kształtowanie osobowości wychowanka. W tym procesie każda ze stron, jako autonomiczna osoba, wchodzi we właściwą dla siebie rolę. Powinno wówczas dojść do autentycznego, interpersonalnego spotkania, które dokonuje się tylko wtedy, kiedy obie strony są na siebie otwarte. Zmiany edukacyjne obejmują całą osobę, wszystkie sfery, a więc zarówno wymiar poznawczy,

¹⁷ Zob. K. Wierzbicki, *Działania Służby Więziennej w zakresie przeciwdziałania pro-kryminalnym postawom wśród dzieci i młodzieży*, [w:] *Granice streetworkingu*, red. J. Jęczeń, B. Leonek-Kuleta, Wyd. POLIHYMNIA, Sandomierz-Lublin-Eichstätt Ingolstadt 2013, s. 141-151.

¹⁸ Zob. M. Nowak, *Personalistyczna koncepcja szkoły i dydaktyki*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych”, t. 25, z. 2, 1997, s. 5-24.

¹⁹ M. Nowak, *Kulturowa inspiracja chrześcijańska...*, op. cit., s. 29.

²⁰ To wychowanek powinien dokonywać wyboru odpowiednich wartości. Zwłaszcza te wartości odnoszące się do filozoficznych lub religijnych koncepcji człowieka mogą okazać się bardzo pomocne w umożliwieniu wychowanekowi „właściwego” funkcjonowania w społeczeństwie.

²¹ Zob. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 125.

jak i emocjonalno-motywacyjny, wyrażający się w przekonaniach i zachowaniach²². Przyjmując i akceptując zatem określony porządek moralny, podmiot wychowania wyraża zgodę na współuczestnictwo w tym procesie.

Mając na uwadze pedagogiczny charakter niniejszego opracowania, swoją refleksję ograniczam jedynie do wybranych aspektów współczesnych dylematów wychowania do wartości. Co więcej, w poszukiwaniu zasad życia moralnego nie rozstrzygam sporów filozoficznych dotyczących natury ludzkiej i prawa naturalnego. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na aksjologiczną strukturę procesu wychowania, które nawiązuje do tożsamości osobowej człowieka. Natura ludzka oraz fakt istnienia prawa naturalnego pozwala nam zrozumieć, że każde życie człowieka ma swój cel. Na tym tle jeszcze bardziej uzasadnione wydaje się odwołanie do źródeł i podstaw prawa naturalnego, którego zasady przyczyniać się mogą do wszechstronnego rozwoju człowieka, według najwyższych wartości²³.

Chrześcijańska koncepcja wychowania człowieka – u podstaw praw naturalnych

W zrozumieniu polityki prawnej danego państwa nie można zapominać, że instytucje wymiaru sprawiedliwości będą funkcjonować właściwie wówczas, gdy w swojej działalności odwoływać się będą do aksjologicznych fundamentów człowieka opartych na założeniach prawa naturalnego²⁴.

Uwzględniając tak sformułowane stanowisko, należy podkreślić, że prawo stanowione jest przede wszystkim po to, aby chronić dobro wspólne ludzi tworzących państwo. Jednocześnie – jak wskazuje Stefan Kunowski – „Państwo natomiast posiada prawa wychowawcze wobec swych obywateli z tytułu dobra wspólnego. Prawo to ma charakter

²² Omawiany proces uwarunkowany jest różnymi czynnikami, a jego efekty zależą, między innymi od wpływu określonych środowisk i instytucji, takich jak rodzina, szkoła, grupa odniesienia itd.

²³ M.A. Krąpiec, *Prawo naturalne a etyka (moralność)*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa*, IWS-OTK, Katowice 1992.

²⁴ Zob. A. Czarnecka, *Pojęcie prawa w nowej teorii prawa naturalnego*, [w:] „Studia Iuridica Toruniensia”, t. XIV, 2014, s. 59-79; A. Czarnecka, *Perfekcjonizująca rola prawa w teorii Roberta P. George’a* [w:] „Miscellanea Historico-Iuridica” 2017, z. 2, s. 55-67; A. Czarnecka, *Prawnicy w służbie publicznej: działalność publicznej przedstawicieli nowej teorii prawa naturalnego*, [w:] „Prawo i Więź” 2016, nr 2, s. 14-23.

społeczny, dlatego też polega na obowiązku pomocy rodzicom wiodzietych, do zastąpienia rodziny w razie potrzeby. Równocześnie państwo ma prawo wymagać od obywateli określonego stopnia kultury i poziomu wykształcenia przez obowiązkowość szkoły ogólnokształcącej i zawodowej, prowadzenia wychowania patriotycznego, obywatelskiego, wojskowego i prawo do własnej polityki kulturalno-oświatowej, byle nie sprzecznych z prawem naturalnym, ani prawami wychowawczymi rodziny i Kościoła, które nie pochodzą z ustanowienia społecznego”²⁵.

Jan Paweł II wskazywał, iż: „cywilizacja prawna, państwo prawa i demokracja godna tego miana odznaczają się zatem nie tylko poprawną strukturą prawodawstwa, ale przede wszystkim tym, że jest ono zakorzenione w nakazach dobra wspólnego i w powszechnych zasadach moralnych, wpisanych przez Boga”²⁶. „Zadaniem sądownictwa jest wymierzanie sprawiedliwości, a tym samym pełne urzeczywistnianie uznanych praw i obowiązków oraz zabezpieczanie interesów chronionych przez prawo, odwołujące się do podstawowych zasad etycznych, które we Włoszech są – jak to zazwyczaj dzieje się we współczesnych państwach demokratycznych – wpisane w konstytucję i stanowią prawną oraz moralną podstawę zorganizowanego współżycia”²⁷. Stanowisko Ojca Świętego dotyczy przekonania o potrzebie uznania i ochrony podstawowych wartości, zwłaszcza tych związanych z osobą ludzką²⁸.

W związku z powyższym stanowiący prawo powinni dokonać wyboru aksjologicznego poprzez określenie, na fundamencie jakich wartości będzie się ono opierać. Aby prawo zabezpieczało wartości cenne dla człowieka i wspólnot, w których on żyje, powinno opierać się na wartościach i kulturze zakorzenionych w danej społeczności. U podstaw prawa stanowionego powinna znajdować się moralność, która wywodzi się z kolei z prawa naturalnego. „Albowiem poznanie teoretyczne, praktyczne (moralność) i twórcze, wraz z przenikającą je religią, domagają się kontekstu społecznego (sic!) bez którego nie można zaktualizować ludzkich potencjalności. Stąd życie społeczne, od rodziny do państwa

²⁵ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki...*, op. cit., s. 105.

²⁶ Zob. Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników kongresu włoskiego Stowarzyszenia Sędziów*, Rzym, (31.03.2000) [w:] „L'Osservatore Romano” 2000, nr 6, dostępny także: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/stow_sedziow_31032000.html [dostęp: 13.10.2022].

²⁷ Ibidem.

²⁸ Zob. K. Wierzbicki, *Społeczna troska o rozwój osoby ludzkiej w nauczaniu Świętego Jana Pawła II skierowanym do skazanych i kadry więziennej*, [w:] *W poszukiwaniu dobra w perspektywie jednostkowej i społecznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin Profesor Krystyny Ostrowskiej*, red. T. Przesławski, Wyd. IWS, WSKiP, Warszawa 2020, s. 213-220.

i instytucji międzynarodowych, jest tworem i kontekstem zarazem kulturowej działalności człowieka”²⁹.

Podczas odbywającego się w Rzymie w roku 2000 Jubileuszu Parlamentarzystów i Polityków papież powiedział, iż: „prawo stanowione – nie może być sprzeczne z prawem naturalnym, to ostatnie bowiem jest niczym innym, jak tylko zespołem pierwotnych i podstawowych zasad rządzących życiem moralnym, a zatem wskazuje na istotne przymioty, głębokie potrzeby i najwyższe potrzeby człowieka”³⁰.

Nowe wymagania cywilizacji określają potrzebę ciągłej ewolucji prawa, którego siłą powinna być moralność ukazująca przed prawem świat wartości, a tym samym i nakazów moralnych. W związku z tym prawo pozwala dokonać wyborów określonych rozwiązań dla ochrony i interesów człowieka wówczas, kiedy opiera się na zasadach odpowiedzialności, u których podstaw znajdują się wartości. Takie ujęcie prawa związane z moralnością stanowi, że nie powinno ono pomijać wartości moralnych stanowiących jego aksjologiczne korzenie. Nauczanie Jana Pawła II pozwala nam zrozumieć, że prawo stanowione przede wszystkim powinno być prawem każdego człowieka, w odniesieniu do wszystkich instytucji stanowiących prawo, które jemu i jego dobru mają służyć w odniesieniu do osoby ludzkiej jako posiadającej niezbywalną godność, tak w jej wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym³¹. Wydaje się, że ukazanie dla prawa podstaw odwołujących się do prymatu wartości moralnych może stanowić dla niego fundamentalne oparcie. Jak zauważa Stanisław Kowalczyk: „Prawo jest zawsze powiązane z określonym ustrojem państwa: jeżeli więc urząd państwa jest zły to i obowiązujące nim prawo nie jest sprawiedliwe”³².

Jan Paweł II widział potrzebę zrekonstruowania całego porządku prawnego w odniesieniu do świata wartości, które powinny być źródłem i pewnego rodzaju inspiracją doktrynalną dla twórców prawa. Ojciec Święty w swoim nauczaniu podejmował wiele kwestii moralnych w odniesieniu do dylematów etycznych, wskazując na potrzebę ich rozwiązywania zgodnie z wymogami moralnymi. Na gruncie rozważań dotyczących

²⁹ M.A. Krapiec, *Człowiek w kulturze*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1999, s. 174.

³⁰ Zob. Jan Paweł II, *Chrześcijanin jako polityk i ustawodawca. Jubileusz parlamentarzystów i polityków* (4.11.2000), [w:] „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 22 (2000), nr 23 (229), s. 23.

³¹ Zob. Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae – o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego z 25 marca 1995 r.*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2003.

³² S. Kowalczyk, *U podstaw demokracji. Zagadnienia aksjologiczne*, Redakcja Wyd. KUL, Lublin 2001, s. 21.

ochrony najcenniejszych dóbr i wartości człowieka, a więc odnoszących się do prawa ochrony życia i rodziny³³.

Co już zostało wskazane na początku naszych rozważań, wychowanie chrześcijańskie ma charakter personalistyczny i jest dążeniem do integralnego rozwoju osoby, a jego efekty są weryfikowane w praktyce pedagogicznej³⁴. Biorąc pod uwagę fakt, że człowiek jest bytem osobowym, mającym rozum, własną indywidualność oraz wewnętrzny świat odnoszący się do życia duchowego, można powiedzieć, że niepowtarzalny charakter wychowania chrześcijańskiego stanowić może fundament do rozwoju wartości ukierunkowanych na pełny rozwój osoby ludzkiej³⁵. Niektórzy twierdzą, że wychowanie w dzisiejszych czasach oparte jest na bardzo ogólnych założeniach związanych z rozwojem jednostki wyłącznie w wymiarze fizycznym, jednak zagubiło ono pracę nad charakterem człowieka i kształtowaniem dojrzałej odpowiedzialnej osobowości³⁶. Podkreśla się natomiast autonomię człowieka, jego asertywność, wolność i niezależność, do której powinien on dążyć w swoim działaniu.

Można zatem powiedzieć o pewnym zamęcie aksjologicznym i daleko idących kontrowersjach dotyczących pomijania w wychowaniu przekazu wartości. W rezultacie trudno mówić o efektach wychowania młodego pokolenia w kategoriach sukcesu, gdyż pomijanie wartości, na których opiera się katolicka koncepcja wychowania integralnego³⁷, nie będzie służyć celom wychowania dążącym do kształtowania świadomości moralnej i tym samym do samowychowania.

Koncepcja wychowania chrześcijańskiego opiera się na racjonalnej antropologii jasno określonych celach wychowania, której korzenie tkwią w wielowiekowej praktyce pedagogicznej oraz w normach prawa naturalnego. Odwołanie się do wymiaru duchowego osoby oraz antropologii, które formułują metodykę wychowania o charakterze personalizmu i humanizmu chrześcijańskiego, pozwala na szersze spojrzenie na jednostkę nie tylko

³³ Ibidem.

³⁴ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki...*, s. 94-95.

³⁵ Zob. M. Cichosz, *Wychowanie chrześcijańskie – perspektywa teoretyczna i praktyczna koncepcji*, [w:] *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukulowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997.

³⁶ Por. M. Opiela, *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, KUL, Lublin 2013, s. 13-14.

³⁷ Problematykę dotyczącą integralnego rozwoju człowieka, podejmuje w swoich rozważaniach Benedykt XVI, zob. Benedykt XVI, *Caritas in veritate, Encyklika do biskupów, prezbiterów, diakonów, osób konsekrowanych i wszystkich ludzi dobrej woli o integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo AA Kraków 2009, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 16.10.2022].

z perspektywy indywidualnej, lecz także społecznej³⁸. Rozwój społeczny osoby wyraża się zatem w uspołecznieniu, które wiąże się z nabyciem umiejętności otwartości na innych oraz koegzystencji z innymi ludźmi. Kościół katolicki, będąc podmiotem w procesie wychowania, od zawsze dążył do formowania ludzi według przyjętych wartości, uwzględniając aktualne wyzwania i potrzeby, dotyczące rozwiązania indywidualnych i społecznych problemów³⁹.

Analizując aktywność wychowawczą Kościoła, można stwierdzić, że jasno formułuje on wartości, normy i cele, które pragnie osiągnąć. Głównym celem takiej działalności jest integralny rozwój osobowy zmierzający do autentycznego spotkania człowieka z Bogiem i innymi osobami. Szanując podmiotowość jednostek, Kościół poucza o konieczności pobudzania i aktywizowania w człowieku podmiotowości i przekazywania stosownego kanonu wartości⁴⁰. W drodze edukacji, będącej sztuką formowania osobowego człowieka, przy właściwym wykorzystaniu rozumu i wolności Kościół kształtuje postawy miłości i odpowiedzialności, inspirowując do prezentowania właściwych postaw względem innych. Postawy takie wiążą się z potrzebą czynienia dobra i wymagają pracy nad sobą. „Ostatecznie bowiem człowiek jest wpisany w wizję religijną i filozoficzną rzeczywistości”⁴¹.

Postulat taki wyraźnie sformułował Jan Paweł II podczas spotkania z młodzieżą na Westerplatte: „Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje Westerplatte. Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić. Jakąś słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można «zdeztererować». Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba „utrzymać” i „obronić”, tak jak to Westerplatte, w sobie i wokół siebie. Tak, obronić – dla siebie i dla innych”⁴².

Katolicka koncepcja społeczeństwa wychowującego przyjmuje, że wychowanie rozwija aktywność osobową poprzez dążenie do samorozwoju, doskonałości i świętości. Przyjmuje jednocześnie tezę, że każdy

³⁸ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki...*, s. 22-23.

³⁹ Zob. Pius IX, *Encyklika Quanta Cura*, 8 grudnia 1864 r., <https://www.ekai.pl/dokumenty/encyklika-quanta-cura/> [dostęp: 16.10.2022].

⁴⁰ Zob. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html [dostęp: 16.10.2022].

⁴¹ M.A. Krąpiec, *Człowiek w kulturze...*, op. cit., s. 175.

⁴² Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, (12.06.1987), <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-w-czasie-liturgii-slowa-skierowana-do-mlodziezy-zgromadzonej-na-westerplatte/> [dostęp: 16.10.2022].

człowiek posiada określone charyzmaty, które powinien rozwijać i używać do tworzenia dobra w wymiarze indywidualnym i społecznym. Ujęcie podmiotowości wychowania wyraża się w tym, że zarówno wychowawca, jak i wychowanek są autonomicznymi podmiotami współdziałającymi w tworzeniu pożądanej osobowości wychowanka w dążeniu do zbawienia i świętości. Sukces procesu samowychowania i doskonalenia jest uzależniony od samopoznania i samooceny wszystkich osobowych elementów, które odnoszą się do cech fizycznych i psychicznych, a także na odkrycie możliwości relacji transcendencją, zwłaszcza iż: „Pierwszy model człowieka dopełniony przez biologię i przez różne kierunki filozoficzne widzi w człowieku najdalej posunięty produkt ewolucji przyrodniczej i społecznej, drugi natomiast akcentuje – na tle przyrodniczo-społecznego rozwoju – momenty transcendencji ducha w stosunku do czynników rozwojowych. Jest to osobowa (personalistyczna) wizja człowieka, będąca szczególnym dziedzictwem kultury chrześcijańskiej”⁴³.

Samopoznanie pozwala na zaprezentowanie bardziej realistycznej wizji samego siebie, czyli obrazu, który pozwala zauważyć pewne cechy możliwości i ograniczenia. Refleksja nad tym, jak człowiek postrzega samego siebie poprzez pryzmat krytycznego dostrzeżenia własnych słabości, odgrywa istotną rolę w planowaniu pracy nad sobą i może mieć charakter dynamiczny wraz z rozwojem i dojrzewaniem człowieka⁴⁴.

Prawo do wychowania człowieka w koncepcji chrześcijańskiej wynika z prawa naturalnego, w którym przyjmuje się tezę o wpływie rodziny na kształtowanie osobowości wychowanka, ale wyraźnie podkreśla rolę własnej aktywności widocznej w samowychowaniu i samodoskonaleniu. „Polem właściwym dla ich ewangelizacyjnej aktywności jest szeroka i bardzo złożona dziedzina polityki, życia społecznego, gospodarki; dalej, dziedzina kultury, nauki i sztuki, stosunków międzynarodowych, środków przekazu społecznego; do tego dochodzą niektóre dziedziny szczególnie otwarte na ewangelizację, jak miłość, rodzina, wychowanie dzieci i młodość, praca zawodowa, cierpienia ludzkie”⁴⁵.

Bez wątplenia wychowanie w katolickim ujęciu jest działaniem pedagogicznym zmierzającym do uświadomienia człowiekowi potrzeby życia we wzajemnej miłości i szacunku. Osoba ludzka poprzez urzeczywistnianie

⁴³ M.A. Krąpiec, *Człowiek w kulturze...*, op. cit., s. 96.

⁴⁴ Por. ibidem, s. 22-23.

⁴⁵ Paweł VI, *Adhortacja apostołska Ewangelii Nuntiandi*, Watykan 1975, nr 70, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/adhortacje/ewangelii_nuntiandi.html [dostęp: 16.10.2022].

swoich potencjalności sama rozwija się, a współdziałając z innymi, pomnaża dobro wspólne całej społeczności. Katolicka koncepcja wychowania przyjmuje racjonalną tezę, że życie społeczne oparte na normach prawa naturalnego służy rozwojowi każdej osoby ludzkiej, która z kolei jest odpowiedzialna za rozwój własny i środowiska, w którym funkcjonuje.

W tym miejscu warto podkreślić, że: „Współczesny moralizm katolicki nie ogranicza się, jak w wieku XIX, kiedy Kościół był w defensywie i cofał się z życia do zakrystii, jedynie, do minimalnego programu walki z grzechem w konfesjonale lub na ambonie, przeciwnie dziś ma charakter pozytywny i maksymalistyczny. Wymaga od wiernych ciągłego doskonalenia się moralnego przez usprawnianie władz duchowych rozumu i woli oraz władz zmysłowych pożądania i popędliwości do łatwego i przyjemnego spełniania uczynków moralnie dobrych. Takie usprawnienie duchowe władz człowieka pod kierunkiem rozumu tworzy 4 cnoty kardynalne, czyli główne, a to: roztropności (usprawnienie rozumu praktycznego, rozsądku), sprawiedliwości, inaczej prawości (usprawnienie woli), umiarkowania (dotyczącego władzy pożądawczej) oraz męstwa (w zakresie władzy popędliwej, czyli bojowej, łamiącej przeszkody w wykonaniu dobrego czynu)”⁴⁶.

Możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w profilaktyce przestępczości oraz w modelu wychowania resocjalizacyjnego (w kontekście twierdzeń prawa naturalnego w ujęciu Javiera Hervady)

Przechodząc do analizy doktryny prawa naturalnego, opartego na koncepcji św. Tomasza z Akwinu, do której w swoich rozważaniach wielokrotnie nawiązują zwłaszcza filozofowie prawa, można zauważyć, że koncepcja ta zawiera wzorce związane z ustaleniem pewnych relacji pomiędzy człowiekiem a prawem⁴⁷.

Jednym z centralnych elementów koncepcji prawa według Tomasza jest ustalenie, że człowiek występuje w niej w charakterze osoby, a prawo

⁴⁶ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki...*, op. cit., s. 22-23.

⁴⁷ M.A. Krapiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1960.

naturalne mocno jest zakorzenione w świecie wartości obejmujących zbiór norm i zasad wynikających z natury ludzkiej. Zgodnie z interpretacją tomistyczną prawo naturalne zakorzenione jest w odwiecznym prawie Boskim, stanowiącym wyjątkowość i swoistą wartość. Prawo naturalne pochodzi z wnętrza człowieka, utożsamia się z jego naturą i ma charakter uniwersalny, obiektywny, absolutny i niezmienny. Filozofia tomistyczna, uznając w prawie naturalnym potencjał, wyjaśnia, że stanowi ono podstawę do tworzenia przepisów prawa pozytywnego, nadając wszelkim ustawom wymiar moralny służący rzeczywistemu dobru każdego człowieka, normy prawa pozytywnego w sprzeczności z wymogami prawa naturalnego nie mają bowiem mocy zobowiązania⁴⁸.

Interesujące ujęcie koncepcji klasycznego realizmu prawniczego, teorii oraz sposobu praktykowania prawa, zawarł w swoim znakomitym dziele⁴⁹ wybitny współczesny hiszpański teoretyk i filozof prawa Javier Hervada i w tej części opracowania pragnąłbym odnieść się do wybranych elementów tego dzieła⁵⁰.

W poszukiwaniu źródeł prawa naturalnego w kontekście możliwości wykorzystania jego potencjału na rzecz dobra drugiego człowieka (w tym również człowieka zmarginalizowanego, wykluczonego, będącego w trudnym położeniu, z uwagi na zagrożenie stania się sprawcą przestępstwa) zwracamy uwagę, że odwołuje się ono do sprawiedliwości będącej jego podstawą. Ta kwestia szczególnie zainteresować może osoby pozbawione wolności, w pewien sposób „cierpiące” z powodu naznaczenia wynikającego z faktu uwięzienia. Analiza koncepcji prawa naturalnego w ujęciu J. Hervady pozwala na tezę, że może ona stanowić przyczynek do pogłębionej refleksji nie tylko teoretyków i praktyków prawa poszukujących wartościowej literatury z filozofii prawa. Zaprezentowane i omówione przez autora ujęcie prawa jest również świetnym studium wiedzy dla praktyków resocjalizacyjnych oraz innych osób zainteresowanych poruszaną problematyką.

Przedmiotem dalszych naszych rozważań uczyniono zatem wybrane treści wspomnianego już dzieła J. Hervady, licząc, że w przyszłości okażą

⁴⁸ Por. M.A., Krąpiec, *Teoria analogii bytu*, Redakcja Wyd. KUL, Lublin 1993, s. 70-71.

⁴⁹ Zob. J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa naturalnego*, tłum. A. Dorabalska, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2011.

⁵⁰ Przystępując do analizy problematyki prawa naturalnego w ujęciu Javiera Hervady, w odniesieniu do możliwości wykorzystania potencjału tego prawa dla potrzeb profilaktyki przestępczości i resocjalizacji, należy wskazać, że autor w swoich rozważaniach nawiązuje do klasycznej filozofii starożytnej opartej między innymi na myśli filozoficzno-teologicznej św. Tomasza z Akwinu.

się one pomocne również przy opracowaniu modelu resocjalizacyjnego w profilaktyce przestępczości, opartego na potencjale aksjologicznym⁵¹.

W związku z powyższym, w pierwszej kolejności przyjrzymy się zatem uwarunkowaniom towarzyszącym procesowi resocjalizacji instytucjonalnej w środowisku więziennym, w którym przestrzenią jest obszar międzyludzkich zachowań. Wydaje się, że właśnie w tym miejscu powinno dokonywać się to, co w wychowaniu resocjalizacyjnym najistotniejsze, czyli przywrócenie społeczeństwu jednostki niedostosowanej poprzez jej uspołecznienie i przygotowanie do życia w warunkach wolnościowych. To z kolei jest możliwe poprzez uzyskanie optymalnych wyników wychowawczych w pracy resocjalizacyjnej, a więc takich, które pozwolą na kształtowanie odpowiednich postaw, wartości i dążeń wśród osób pozbawionych wolności.

Kształtujące się na przestrzeni wieków więziennictwo światowe, a także polskie, wypracowało co najmniej kilka metod wychowawczo-korekcyjnych opartych na modelach resocjalizacji penitencjarnej skazanych. Obecnie szczególną uwagę dla przebiegu procesu resocjalizacji stanowi praca⁵², nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, terapia, pomoc postpenitencjarna oraz kontakty z bliskimi.

Prezentowane w Kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku⁵³ klasyczne metody resocjalizacji penitencjarnej współcześnie wpisują się w sposoby postępowania z więźniami przebywającymi w różnych typach i rodzajach zakładów karnych oraz aresztach śledczych. Działalność resocjalizacyjna realizowana jest według wskazań obecnie obowiązującego ustawodawstwa w systemie programowanego oddziaływania, terapeutycznym i zwykłym⁵⁴.

Warto zauważyć, że cel główny wykonywania kary pozbawienia wolności szczegółowo określa art. 67 § 1 k.k.w.: „potrzebę wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”. Wzbudzenie w skazanym woli współdziałania i odpowiedzialności mają prowadzić do współpracy osadzonego

⁵¹ Zob. K. Wierzbicki, *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji*, [w:] „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 135-142.

⁵² Zob. P. Jaki, *Zatrudnienie skazanych w Polsce na tle porównawczym. Zagadnienia wybrane*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95, s. 79-99.

⁵³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2021 r., poz. 53.

⁵⁴ Ibidem, art. 81.

z administracją (psychologiem, terapeutą, wychowawcą). Zmiana postawy skazanego ma ułatwić mu powrót do społeczeństwa, poprzez koncepcję dobrowolnej resocjalizacji⁵⁵.

Tak zatem resocjalizację penitencjarną można ujmować jako proces, obejmujący wszelkie oddziaływania na osobę jednostkę (w zakresie profilaktyki, terapii, opieki i edukacji), które mają za zadanie pozwolić jej na właściwe funkcjonowanie w społeczeństwie, zgodnie z przyjętym porządkiem społecznym i prawnym⁵⁶. „Dla osiągnięcia celu, o którym mowa prowadzi się zindywidualizowane oddziaływania na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych rodzajach i typach zakładów karnych. W oddziaływaniach na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne”⁵⁷.

Z tych też względów w rozważaniach systemowych dotyczących funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości nie należy pomijać perspektywy aksjologicznej⁵⁸.

W aksjologicznej strukturze resocjalizacji zaproponowanej przez Czesława Czapówa przyjmuje się dwie podstawowe wartości stanowiące normatywne źródła ukierunkowujące każdy rodzaj działalności wychowawczej i resocjalizującej⁵⁹. Te dwie wartości – uspołecznienie i indywidualny rozwój wychowanka – określają równocześnie cele działalności resocjalizacyjnej.

Konflikt między interesem jednostki a interesem społeczeństwa (grupy) istniał zawsze, lecz nie jest to konflikt nie do rozwiązania. Człowiek jest istotą społeczną, dlatego procesy socjalizacji prowadzące do uspołecznienia oraz dążenie człowieka do zachowania swojego indywidualizmu

⁵⁵ Por. art. 67 k.k.w., Dz. U. z 2021 r., poz. 53.

⁵⁶ 56K. Wierzbicki, *Podstawy prawne udziału społeczeństwa w resocjalizacji skazanych zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, red. A. Grzędzińska, K. Majdzińska, A. Sulowska, Szkoła Główna Handlowa – Bramasole Public Relations & Publishing House, Warszawa 2010, s. 173.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Znakomite studium na temat aksjologii w systemie penitencjarnym zob.: K. Pierzchała, *Skazani, ale nie potępieni*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2004; K. Pierzchała, *Zagubiony dar wolności. Osobowość ludzi uwięzionych*, Wydawnictwo Prymat, Białystok 2010.

⁵⁹ Por. Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1971, s. 173.

nie są procesami wzajemnie się wykluczającymi, ale wprost przeciwnie – są zbieżne i równoległe.

Adaptacja społeczna człowieka nie byłaby możliwa bez nieustannych procesów równoważenia się dwóch przeciwstawnych tendencji, tzw. akomodacji (uspołecznienia) i asymilacji (indywidualizacji), zapewniających stan równowagi między społeczeństwem a jednostką. Pedagogika resocjalizacyjna, wykorzystując wiedzę na temat tych procesów, próbuje zredukować odwieczny konflikt między jednostką a społeczeństwem w celu pogodzenia człowieka z jego otoczeniem społecznym w imię wspólnego interesu, jakim jest dobro każdego człowieka. Pedagog resocjalizacyjny powinien wiedzieć, jak trudno ustalić granice pomiędzy normą i patologią, jak często zacierają się różnice pomiędzy dewiacją, ocenianą przez społeczeństwo jako zjawisko negatywne, a dewiacją pozytywną⁶⁰, powinien też wiedzieć, że lęki, nerwice, załamania nerwowe nie są zjawiskami o jednoznacznie negatywnej ocenie, gdyż mogą stanowić siłę napędową rozwoju człowieka⁶¹.

Funkcjonowanie współczesnych systemów penitencjarnych w stosunku do osób pozbawionych wolności może ujawniać głęboki kryzys relacji międzyludzkich. Przejawem tego kryzysu może być zbyt wielka instytucjonalizacja procesu resocjalizacji, czy też swoista sztuczność sytuacji wychowawczych, w których kadra penitencjarna i więźniowie mogą odgrywać jedynie wyznaczone role. Wówczas sytuacja taka nie będzie sprzyjać autentycznym i szczerym kontaktom międzyludzkim, które są istotnym elementem procesu readaptacji społecznej⁶².

Niepokojące informacje na temat niedostosowania społecznego i zjawiska przestępczości oraz mała skuteczność dotychczasowych programów wychowawczych zrodziły potrzebę podjęcia określonych działań. Wśród nich, oprócz ustawowych przedsięwzięć wychowawczych skierowanych do osób pozbawionych wolności, na szczególną uwagę zasługuje realizowana w jednostkach penitencjarnych działalność Kościołów, stowarzyszeń, wspólnot i osób wspomagających, świadcząca o wolności religii, która zawarta w art. 53 *Ustawy*

⁶⁰ B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997, s. 39-44.

⁶¹ K. Dąbrowski, *Trud istnienia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.

⁶² Zob. K. Wierzbicki, *Warunki izolacji penitencjarnej a wizja procesu resocjalizacji*, [w:] *Współczesne zagrożenia. Formy i skutki*, red. J. Zimny, Stalowa Wola 2013, s. 405-425.

Zasadniczej, gwarantuje obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej podstawę do wyrażania wyznania i religii według nieskrępowanego wyboru⁶³.

Oprócz aktywności dwóch głównych religii obszaru wschodniego (Kościół Rzymskokatolicki i Prawosławny) w jednostkach penitencjarnych swoją działalność sprawują również inne kościoły i związki wyznaniowe⁶⁴.

Wieloletnia praktyka pracy resocjalizacyjnej z więźniami pozwoliła autorowi na zaobserwowanie szeregu istotnych symptomów niedostosowania społecznego wśród osadzonych, w części wynikających z zaburzonej hierarchii wartości zorientowanej na szybkie osiągnięcie dóbr materialnych takich jak: ograniczenie lub porzucenie kontaktów z rodziną; lekceważenie potrzeby zdobycia odpowiednich kwalifikacji i umiejętności; porzucenie pracy lub jej utraty; zrezygnowanie z aktywności zawodowej prowadzące do popełniania kolejnych czynów o charakterze przestępczym jako drogi szybkiego zdobycia środków pieniężnych; odrzucenie aprobowanych w społeczeństwie norm moralno-prawnych.

To z kolei rodzi potrzebę sformułowania następującego pytania: Jakie wartości wychowawcze przekazywane skazanym w procesie resocjalizacji mogą okazać się pomocne w przygotowaniu ich do funkcjonowania w społeczeństwie?

Wydaje się, że wartości wychowawcze szczególnie widoczne w działaniach odwołujących się do religijności osób pozbawionych wolności w tak zróżnicowanym kulturowo i religijnie środowisku więziennym stanowią odpowiedni czynnik pozwalający na budowanie warunków do dialogu i rozwijania wolności osoby. Proces ten dokonuje się poprzez kształtowanie i wychowanie do wartości w kierunku integralnego rozwoju oraz stawiania się kimś w wymiarze jednostkowym i społecznym⁶⁵.

Zaangażowanie w tworzenie dobrego prawa i dobrej praktyki wykonywania kary pozbawienia wolności w oparciu o normy i zasady prawa naturalnego jest świadectwem dojrzałości politycznej, społecznej i moralnej, opartej na przekonaniu, że porządek wartości i norm prawnych wykazuje ścisłą zależność z porządkiem norm i wartości moralnych.

J. Hervada podkreśla, że: „Zapewnienie każdemu tego, co do niego należy, wymaga, po pierwsze, woli świadczenia. Jeśli ktoś nie chce

⁶³ K. Wierzbicki, *Praktyki religijne osób pozbawionych wolności w Zakładzie Karnym w Chełmie*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS, Siedlce 2016, s. 417-433.

⁶⁴ <https://sw.gov.pl/jednostka/rada-duszpasterstwa-wieziennego> [dostęp: 14.10.2022].

⁶⁵ Por. K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t.1, Wydawnictwo „Jedność”, Lublin-Kielce 2006, s. 31.

świadczyć drugiej osobie tego, co jej przysługuje, to oczywiście nie będzie świadczyć. W takim razie albo jego wola ulegnie zmianie w wyniku presji, ale wtedy już, choć wbrew sobie, wyrazi zamiar świadczenia, albo też ten, do kogo rzecz należy, lub zorganizowany system przymusu społecznego – w tym przypadku w celu oddania dóbr temu, do kogo należą, odbierze mu rzecz. Wówczas nie będzie można tego nazwać świadczeniem. Jednakże nie wystarczy zechcieć przyznać komuś to, co jest mu należne”⁶⁶.

Takie stanowisko odnosić się może do poczucia sprawiedliwości osób pozbawionych wolności, wobec których wymierzona została kara kryminalna. Jej wymierzenie powinno uwzględniać zasadę „co sprawiedliwe (*ars iuris*), co stanowi główną oś stosunków prawnych (zarówno w sądzie, jak i pomiędzy ludźmi) – choć niekiedy zapomina o niej znaczna część prawników akademickich (teoretyków, dogmatyków i filozofów prawa)”⁶⁷.

Prof. J. Hervada zauważa, iż „budowa sprawiedliwego społeczeństwa” uzależniona jest od dwóch czynników, będących cnotami kardynalnymi i wywodzącymi się tradycji filozoficzno-moralnej. Są nimi roztropność będąca jednocześnie cnotą praktycznego rozumu oraz wola przejawiająca się w sprawiedliwości⁶⁸. Jednocześnie autor wyjaśnia, że cnotą „określa się nawyki czy skłonności duszy do czynienia dobra, a nazywamy ją sprawiedliwością (*iustitia*), ponieważ jest cnotą prawa (*ius*), innymi słowy, ponieważ jej przedmiot – czyli to, czemu podporządkowuje się jej działanie: w tym przypadku to, co zostaje zagwarantowane, gdyż działanie tej cnoty polega na gwarantowaniu – to owa rzecz, należąca do innej osoby (to, co sprawiedliwe, *ius*, czyli prawo), którą powinno się jej zagwarantować. Sprawiedliwość jest cnotą zapewniania każdemu tego, co mu się należy; dokładniej możemy zdefiniować ją jako skłonność woli, by gwarantować każdemu jego prawo, czyli to, co do niego należy”⁶⁹.

Budowa sprawiedliwego społeczeństwa powinna zatem opierać się na ochronie prawnej obywateli zarówno na płaszczyźnie międzynarodowej, jak i w porządku krajowym. Musi więc zapewniać ludziom prawa

⁶⁶ J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 9.

⁶⁷ Ibidem, s. 11.

⁶⁸ Por. Ibidem, s. 183.

⁶⁹ Ibidem, s. 12.

indywidualne i zbiorowe, odwołując się do godności zakotwiczonej w społecznej naturze osoby ludzkiej⁷⁰.

Ukształtowanie wewnętrznego porządku prawnego w danym państwie przy uwzględnieniu powinności co do jego obywateli umożliwia realizację prawdziwej wolności we wszystkich jej przejawach. Istotną w tym zakresie wydaje się zasada niezawisłości sądów, których działalność powinna być niezależna od opinii publicznej, wolności czy nacisków otoczenia i uwzględniać dbałość o autorytet prawa i wymiaru sprawiedliwości⁷¹.

„Aby dobrze zrozumieć sprawiedliwość, trzeba mieć na uwadze następującą zasadę podstawową: sprawiedliwość jest następstwem prawa. Akt sprawiedliwości nie może zaistnieć tam, gdzie nie ma tytułu do rzeczy, tam, gdzie rzecz nie jest – na podstawie określonego tytułu – czymś należnym, prawem. Sprawiedliwość to cnota przestrzegania oraz poszanowania prawa, nie zaś cnota jego tworzenia”⁷².

Podjmując się próby klasyfikacji sprawiedliwości J. Hervarda, zauważa, że: „To, co sprawiedliwe, ma dla prawnika jednakowe znaczenie w obu swych aspektach, jako prawo oraz jako dług. Pierwszy aspekt koncentruje się przede wszystkim na uprawnionym, ponieważ wyraża, co jest wobec niego sprawiedliwe: co powinien on otrzymać. Drugi aspekt odnosi się szczególnie do podmiotu sprawiedliwości, do tego, kto ma coś gwarantować. Dlatego sztukę prawa określa się pokrótce jako sztukę wskazywania praw i obowiązków. A zatem uściślenie praw i obowiązków zależy, w ogólnym kształcie, od trzech podstawowych rodzajów stosunków sprawiedliwości: należności pomiędzy osobami: fizycznymi i prawnymi, długów zbiorowości względem jednostki oraz długów jednostki wobec zbiorowości”⁷³.

Ważne w tym kontekście wydaje się odniesienie do relacji pomiędzy prawem naturalnym a pozytywnym w znaczeniu substancji⁷⁴. „Przykładowo, jeżeli ustawodawstwo przeznaczają na świadczenia emerytalne kwoty niższe od tych, które należałoby przypisać zgodnie z wymaganiami godności osoby ludzkiej (dostarczenie emerytowi środków do życia

⁷⁰ Niektóre systemy prawne mogą nie nadążać za zmieniającą się rzeczywistością społeczną, tempem rozwoju nauki i techniki, co w konsekwencji powodować może naruszenie podstawowych praw człowieka poprzez odwołanie się do niewłaściwych źródeł i wykładni prawa niejednokrotnie sprzecznych z wartościami moralnymi wynikających z prawa naturalnego.

⁷¹ Zob. Cz. Cekiera, *O godność i autorytet osoby w zakładach penitencjarnych – aspekt psychologiczny i historyczny*, [w:] *Przestępca i skazany nie tracą godności osoby*, red., W. Woźniak, Olecko 2005, s. 81-96.

⁷² Ibidem, s. 15.

⁷³ Ibidem, s. 42.

⁷⁴ Por. ibidem, s. 34.

przyzwoitego i godnego w stosunku do otoczenia społecznego), emeryt ma prawdziwe prawo do pobierania takich świadczeń i jednocześnie, nie powinien pobierać więcej niż to, co zostało ustalone; jeżeli urzędnik wypłaci kilku emerytom więcej niż postanowiono, popełni niesprawiedliwość – którą można kwalifikować jako przestępstwo – wobec budżetu państwa, tak samo jak popełni ją emeryt przyjmujący wyższe świadczenie, zatem i jeden, i drugi zobowiązany będzie do zwrotu”⁷⁵.

Opierając się na tych założeniach, można zauważyć że mają one znaczenie również na płaszczyźnie prawa karnego. W związku z tym uzasadnione jest twierdzenie, że ustawodawca powinien chronić prawa osoby za pomocą norm karnych dopiero wówczas, gdy nie jest to możliwe na gruncie innych dziedzin prawa. Zasada ta znajduje swoje odzwierciedlenie w wymiarze prawa karnego w szczególności w zakresie ochrony życia ludzkiego na wszystkich jego etapach rozwoju, od poczęcia aż do naturalnej śmierci. J. Hervarda jednocześnie zauważa i dostrzega potrzebę zapewnienia prawidłowego realizowania nakazów wynikających z norm prawnych oraz zabezpieczenie dóbr prawem chronionych poprzez odwołanie się do zasad moralnych.

Zasadę tą również można odnieść do kwestii prawa karnego wykonawczego, które określa również prawa i obowiązki osób pozbawionych wolności. Po pierwsze sprowadzają się do obowiązku pełnego uznania praw osoby ludzkiej, a po drugie do powinności doskonalenia życia społecznego w zakresie sprawiedliwości praworządności i humanitarnego traktowania ludzi w celu urzeczywistnienia dobra wspólnego. Myślą wymagającą podkreślenia w tym miejscu jest to, że jeżeli więzień pragnie się poprawić i skorzystać z zaproponowanej mu drogi resocjalizacji, to należy dać mu taką szansę. Skoro kara powinna służyć dobru człowieka pozbawionego wolności, należałoby z niej wykluczyć możliwe cierpienia i dolegliwości wynikające z nierespektowania praw podstawowych jednostki. Z tych też względów, zgodnie z obowiązującym prawem „kary, środki karne, środki kompensacyjne, przepadek, środki zabezpieczające i środki zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego”. Ponadto, „zakazuje się stosowania tortur lub nieludzkiego albo poniżającego traktowania i karanie skazanego”⁷⁶.

⁷⁵ Ibidem, s. 102.

⁷⁶ Art. 4 k.k.w., Dz. U. z 2021 r., poz. 53.

Źródłem inspiracji przy tworzeniu prawa penitencyjnego powinny być zatem zasady odnoszące się do wartości ogólnoludzkich, które z kolei wynikają z antropologicznej natury człowieka, systemów religijnych oraz innych praw uwzględniających podmiotowe, sprawiedliwe i zindywidualizowane traktowanie. Co ważne, u podstaw tych zasad powinna się znaleźć zasada poszanowania godności każdego więźnia, która jest przejawem demokratycznego i cywilizowanego państwa. Zwłaszcza opinia publiczna zainteresowana funkcjonowaniem zakładów karnych i aresztów śledczych zwraca uwagę na szeroko rozumiany interes społeczny, który wyraża się w efektywności praktyki penitencjarnej.

W dużej mierze ocenia się skuteczność działania więziennictwa oraz wymiaru sprawiedliwości podkreślając doniosłość kary pozbawienia wolności, która powinna przejawiać się w możliwości „odrobienia” krzywd wyrządzonych przez sprawców czynów karalnych całemu społeczeństwu.

Obowiązujące gwarancje prawne wspierają wszechstronnie praktykę penitencjarną przy udziale szeregu instytucji powołanych do tego celu. Jest to również wyraz troski o człowieka, u którego zakłada się zmianę postawy na społecznie pożądaną. Niewątpliwie prawo nowoczesnych społeczeństw w dążeniu do zagwarantowania sprawiedliwości społecznej wszystkim członkom stwarza właściwe warunki do życia społecznego.

Ustawa Zasadnicza w art. 30 stanowi: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych⁷⁷”.

Analizując kwestię prawa więźniów, warto odnieść się również do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, która obiera za wartość centralną przyrodzoną godność osoby ludzkiej, czyniąc człowieka podmiotem niezbywalnym. Jeśli kara ma strzec najwyższej cenionych wartości, to sama nie może przerodzić się w ich antytezę. Dlatego współczesna polityka kryminalna poszukuje dla niej takich racjonalizacji, które współbrzmiałyby z kulturowymi aspiracjami epoki, nie naruszałyby aksjologicznego systemu społeczeństwa⁷⁸.

Współcześnie obowiązujący *Kodeks karny wykonawczy* określa szczegółowo prawa i obowiązki osób pozbawionych wolności. Najważniejsze

⁷⁷ Zob. F.J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.

⁷⁸ Zob. F.J. Mazurek, *Kościół wobec Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, [w:] „Chrześcijańskie w Świecie” 1983, nr 123, s. 92.

prawa skazanych zostały wymienione w art. 102 k.k.w., zgodnie z którym: „skazany ma prawo w szczególności do:

- 1) odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny;
- 2) utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi;
- 3) korzystania z wolności religijnej;
- 4) otrzymywania związanego z zatrudnieniem wynagrodzenia oraz do ubezpieczenia społecznego w zakresie przewidzianym w odrębnych przepisach, a także pomocy w uzyskiwaniu świadczeń inwalidzkich;
- 5) kształcenia i samokształcenia oraz wykonywania twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego do wytwarzania i zbywania wykonanych przedmiotów;
- 6) korzystania z urządzeń i zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy;
- 7) komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, właściwym kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie przedstawicielem, o którym mowa w art. 42 k.k.w.;
- 8) komunikowania się z podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1;
- 9) zapoznawania się z opiniami sporządzonymi przez administrację zakładu karnego, stanowiącymi podstawę podejmowanych wobec niego decyzji;
- 10) składania wniosków, skarg i próśb organowi właściwemu do ich rozpatrzenia oraz przedstawiania ich, w nieobecności innych osób, administracji zakładu karnego, kierownikom jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sędziemu penitencjarnemu, prokuratorowi i Rzecznikowi Praw Obywatelskich;
- 11) prowadzenia korespondencji z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innymi organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka⁷⁹.

U podstaw personalistycznej wizji człowieka leży twierdzenie, że każdemu należy się prawo do życia, które jest niezbywalne i wynika

⁷⁹ Art. 102 k.k.w., Dz. U. z 2021 r., poz. 53.

ze społecznej jego natury. Prawa osób pozbawionych wolności niejako wpisują się w zasady sprawiedliwości otwartej na ogólnoludzkie wartości w kierunku racjonalizacji kary.

Z kolei obowiązki skazanych są pewnego rodzaju wytycznymi, które więźniowie muszą sobie przyswoić w zakresie oczekiwań administracji więziennej dotyczących postaw i ich zachowań podczas pobytu w placówce penitencjarnej.

Do najważniejszych obowiązków skazanych określonych w art. 116 k.k.w. należy: „obowiązek przestrzegania przepisów określających zasady i tryb wykonywania kary, ustalonego w zakładzie karnym porządku oraz wykonywania poleceń przełożonych i innych osób uprawnionych, a w szczególności: poprawnego zachowania się; przestrzegania higieny osobistej i czystości pomieszczeń, w których przebywa; niezwłocznego zawiadomienia przełożonego o chorobie własnej oraz o zauważonych objawach chorobowych u innego skazanego; poddania się – niezależnie od obowiązków określonych w przepisach o zwalczaniu chorób zakaźnych, wenerycznych i gruźlicy, alkoholizmu i narkomanii – przewidzianym przepisami badaniom, leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji, a także badaniom na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, a skazany, co do którego sędzia penitencjarny zarządził przeprowadzenie badań psychologicznych lub psychiatrycznych, dodatkowo – udzielania osobom prowadzącym badania informacji o stanie zdrowia, przebytych chorobach i urazach oraz warunkach, w jakich się wychowywał, oraz wykonywania zleconych przez psychiatrę lub psychologa czynności niezbędnych na potrzeby badania; wykonywania pracy, jeżeli przepisy szczególne, także wynikające z prawa międzynarodowego, nie przewidują zwolnienia od tego obowiązku, oraz wykonywania prac, o których mowa w art. 123a § 1 k.k.w; dbałości o mienie zakładu karnego oraz instytucji lub podmiotu gospodarczego, w którym jest zatrudniony; poddania się czynnościom mającym na celu identyfikację osoby; informowania o zmianie danych podanych przy przyjęciu, o których mowa w art. 79a § 1 k.k.w. zdanie pierwsze”⁸⁰.

Argumenty przemawiające za tym, że kara sama w sobie musi być surowa i dotkliwa dla sprawcy przestępstwa mogą odstraszać i nie przynosić pozytywnych efektów resocjalizacyjnych. Szczególną rolę w prawie karnym wykonawczym odgrywa zatem prawo jednostki do godnego traktowania

⁸⁰ Art. 116 k.k.w., Dz. U. z 2021 r., poz. 53.

jako człowieka i zaangażowania w przemianę i pracę nad sobą w kierunku poprawy moralnej. Powinna być ona związana z pewnego rodzaju pokutą i zadośćuczynieniem za wyrządzone przestępstwem czyny w świetle odpowiedzialności moralnej człowieka. Wówczas zdajemy sobie sprawę z tego, że każdy z więźniów powinien być zwolniony z placówki penitencjarnej jako moralnie „lepsy”. Wydaje się, że zwrócenie szczególnej uwagi na przestępcę jako na podmiot naszych oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych, przy poszanowaniu jego naturalnych praw osoby wynikających z faktu natury bytu ludzkiego, stanowi fundament prawa do sprawiedliwości.

Sprawiedliwość związana z wymierzeniem kary pozbawienia wolności powinna mieć zatem nie tylko wymiar prawny, lecz także uwzględniać wartości, na których opiera się życie osobiste i społeczne danego człowieka. W tym kontekście uwzględnia się godność przestępcy, jako podmiotu, jego prawa i obowiązki.

Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio* podkreśla, że źródłem poważnych zagrożeń dla prawa jest „pragmatyzm sposób myślenia tych, którzy dokonując wyborów, nie widzą potrzeby odwołania się do refleksji teoretycznej ani do ocen opartych na zasadach etycznych. Ten nurt myślowy ma doniosłe konsekwencje praktyczne. W szczególności doprowadził do ukształtowania się pewnej koncepcji demokracji, w której nie ma miejsca na jakiegokolwiek odniesienie do zasad o charakterze aksjologicznym, a więc niezmiennych: o dopuszczalności lub niedopuszczalności określonego postępowania decyduje tu głosowanie większość – sposób. Konsekwencje takiego założenia są oczywiste: najważniejsze wybory moralne człowieka zostają w rzeczywistości uzależnione od decyzji podejmowanych doraźnie przez organy instytucjonalne. Więcej nawet sama antropologia jest w dużej mierze uwarunkowana przez jednowymiarową wizję człowieka, w której nie mieszczą się ani wielkie dylematy etyczne, ani też refleksja egzystencjalna nad sensem cierpienia i ofiary, życia”⁸¹.

W tym miejscu uzasadnione jest przywołanie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r., (sygn. akt SK 25/07), który zauważył, że traktowanie humanitarne „obejmuje coś więcej niż tylko niestosowanie tortur i zakaz traktowania okrutnego, nieludzkiego i poniżającego, o którym mowa w art. 40 Konstytucji. Traktowanie humanitarne musi

⁸¹ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, 89, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html [dostęp: 14.10.2022].

uwzględniać minimalne potrzeby każdego człowieka z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w danym społeczeństwie i wymaga od władzy publicznej pozytywnych działań w celu zaspokojenia tych potrzeb. TK za niehumanitarne uznaje takie działania organów władzy państwowej, które – nie służąc bezpośrednio założonym celom kary pozbawienia wolności – prowadzą do udręki fizycznej skazanych, do poniżania ich godności osobistej, uszczuplania ich praw albo uniemożliwiania im ochrony swoich praw”⁸².

W świetle nauczania Jana Pawła II pobyt w więzieniu nie powinien być czasem straconym, wręcz przeciwnie: „Także czas uwięzienia należy do Boga i tak trzeba go przeżywać. Należy ofiarować go Bogu jako czas prawdy, pokory, pokuty, a także wiary. Jubileusz ma nam też przypomnieć, że czas nie tylko należy do Boga, ale że chwile, w których potrafimy wszystko zjednoczyć w Chrystusie, stają się dla nas «rokiem łaski od Pana»”⁸³.

Jeszcze bardziej rolę w tym względzie spełnia moralność i poczucie powinności wynikające z prawa naturalnego, które nakazuje czynić dobro i ma ścisły związek z wartościami osoby ludzkiej. Zdaniem Ojca Świętego istotną rolę w tym zakresie odgrywają: „Władze publiczne, które w myśl przepisów prawa pozbawiają wolności osobistej istotę ludzką, ujmując jakby w nawias dłuższy lub krótszy okres jej życia, winny wiedzieć, że nie mają władzy nad czasem więzionego człowieka. Na tej samej zasadzie człowiek odbywający karę nie powinien żyć tak, jak gdyby czas spędzony w więzieniu został mu nieodwołalnie odebrany. Także czas uwięzienia należy do Boga i tak trzeba go przeżywać. Należy ofiarować go Bogu jako czas prawdy, pokory, pokuty, a także wiary. Jubileusz ma nam też przypomnieć, że czas nie tylko należy do Boga, ale że chwile, w których potrafimy wszystko zjednoczyć w Chrystusie, stają się dla nas «rokiem łaski od Pana»”⁸⁴.

⁸² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r. sygn. akt SK 25/07, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20080960620> [dostęp: 21.10.2022].

⁸³ Jan Paweł II, *Orędzie na Jubileusz w więzieniach*, [w:] „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2000 nr 9, s. 7, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wiezienia_09072000.html [dostęp: 21.10.2022].

⁸⁴ Ibidem, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wiezienia_09072000.html [dostęp: 21.10.2022].

Podsumowanie

Właściwe odczytanie odpowiedzialności za samego siebie pozwala ustalić niejako drogę do tworzenia „projektu życia” do odkrycia prawdy i przyjęcia powołania chrześcijańskiego, które może przybierać postać pewnego rodzaju przemiany moralnej. Naturalną konsekwencją wizji człowieka opartej na prawie naturalnym, w którego świetle należy respektować godność osoby ludzkiej, jest uzasadnienie o potrzebie tworzenia w prawodawstwie państw uregulowań zgodnych z prawami człowieka.

W tym kontekście, jak zauważa J. Hervarda: „Sprawiedliwość nie zna innej miary poza godnością człowieka, statusem osoby, które leżą u źródła wszelkiego możliwego prawa. Dlatego na szalach wagi sprawiedliwości wszyscy ludzie są całkowicie równi. Stąd największą niesprawiedliwością jest dyskryminacja, tradycyjnie zwana względem na osobę, na jakimkolwiek tle by się nie zrodziła”⁸⁵.

Według J. Hervardy „Stanowienie człowieka o własnym bycie oznacza z kolei panowanie nad wszystkim, co się nań składa (nad życiem, integralnością fizyczną, umysłem, stosunkiem do Boga itd.). Równocześnie byt człowieka jest nie tylko elementem natury, lecz także historii; podporządkowuje się pewnym celom; dlatego panowanie człowieka nad własnym bytem rozciąga się na odkrycie własnych celów oraz dążenie do ich realizacji. Owo władanie przejawia się w bogactwie naturalnych praw człowieka, które wyrażają jego istotę”⁸⁶.

W centrum procesu resocjalizacji penitencjarnej zawsze powinien pozostawać człowiek z jego niepowtarzalną godnością i podmiotowością. Ma to szczególne znaczenie z punktu widzenia pracy wychowawczej realizowanej wobec osób pozbawionych wolności, w kontekście „wzmocnienia ich kapitału aksjologicznego”, zwłaszcza, że resocjalizacja, jako proces uspołeczniania, odnosi się do całego człowieka, powinna zatem usprawniać wszystkie jego władze zarówno fizyczne, jak i umysłowe. „Godność osoby ludzkiej pozostaje w związku z celami, do których została powołana: owe cele stanowią powinność bytu tkwiącą w godności ludzkiej. Stąd zachowanie pozostające poza porządkiem naturalnych celów nie jest godne, nie ma w nim godności, lecz niegodność”⁸⁷. Celowość ta przenika

⁸⁵ J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 26.

⁸⁶ Ibidem, s. 53.

⁸⁷ J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 138.

całe życie człowieka w związku z powyższym dotyczy również wychowania, ukierunkowanego na przekaz wartości⁸⁸.

Z punktu widzenia moralności wychowanie takie powinno mieć za cel dobro człowieka odwołujące się do jego rozwoju i potrzeb oraz wynikać z właściwie rozumianej natury ludzkiej. Cel więc wychowania powinniśmy traktować w kategoriach doskonalenia i usprawnienia potencjalności natury człowieka, czyli rozwoju zmierzającego do człowieczeństwa. Nie ma jednak określonego wzorca, w jaki sposób powinniśmy postępować wobec wszystkich, bowiem każdy z nas jest niepowtarzalny. Wychowanie, będąc sytuacją międzyludzką, dąży do realizacji jakiegoś celu, choć nie zawsze jest to cel, jaki byśmy chcieli osiągnąć.

Takie stanowisko znajduje potwierdzenie w słowach prof. J. Hervady, który wskazuje na zależności pomiędzy ustawą pozytywną a naturalną, które są przejawem moralnego wymiaru ustaw ludzkich. „Ustawa ludzka, wywodząc się z ustawy naturalnej, jest nierozzerwalnie związana z moralnością (porządek moralny to porządek ustawy naturalnej), ponieważ zyskuje znaczenie i moc przez swój stosunek do naturalnych celów człowieka. Zadaniem ustawy ludzkiej jest prowadzić człowieka (w sferze swej kompetencji, czyli porządkowania życia społecznego) do osiągnięcia jego naturalnych celów; dlatego regulacja życia społecznego przez ustawę ludzką powinna następować zgodnie z obiektywnymi wartościami (to znaczy zgodnie z obiektywnymi przepisami ustawy naturalnej). Zgodność ustawy ludzkiej z obiektywnymi wartościami wyznacza kryterium wskazywania sprawiedliwego i właściwego prawa, zgodnie z którym powinno się dokonywać jej wykładni”⁸⁹.

J. Hervada w sposób bardzo uzasadniony centralnym punktem swoich rozważań i odniesień dotyczących prawa naturalnego uczynił ideę godności człowieka, jako tej najważniejszej, opierającej się na nieśmiertelności duszy, rozumie, zdolności do rozróżniania i dokonywania właściwych wyborów. Według J. Hervady: „Prawo naturalne jest tym, co sprawiedliwe z natury, czymś należnym osobie ludzkiej ze względu na jej ontologiczną godność. Zatem prawo naturalne i godność człowieka – od poczęcia aż do śmierci – to uzupełniające się terminy. Przekonanie o istnieniu prawa naturalnego wynika z przekonania o istnieniu obiektywnej godności bytu ludzkiego, wymiarów czy też wartości absolutnych, niezależnych

⁸⁸ Por. *ibidem*, s. 131.

⁸⁹ J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa...*, op. cit., s. 156.

od subiektywnych opinii oraz odczuć. Jest przeciwieństwem skrajnego relatywizmu”⁹⁰.

Zwracając uwagę na wychowanie jako proces i jednocześnie środek kształtowania nowego społeczeństwa, Jan Paweł II zauważył, że do tego zadania w sposób szczególny powołana jest rodzina, będąca pierwszą i podstawową szkołą uspołecznienia, w której dokonuje się nauki miłować i bycia miłowanym, czynienia z siebie daru dla innych, służby na rzecz bliźnich, troski o dobro wspólne, szanowania godności osobistej każdego człowieka, solidarności z innymi, współpracy z nimi, budowania jedności, przebaczenia, wzajemnej akceptacji, miłości miłosiernej i sprawiedliwości⁹¹. Nie jest ona jednak jedyną wspólnotą wychowującą, choć jest najważniejszą. Wspierać ją powinny w realizacji tego zadania zarówno Kościół, jak i Państwo, które swoją działalność opiera na systemie prawnym, źródłach i normach prawa. Takie stanowisko odnoszące się do systemu więziennego Ojciec Święty potwierdził podczas pielgrzymki do Polski: „Tylko wówczas, kiedy system penitencjarny opiera się na elementarnej prawdzie dynamizmu osoby ludzkiej, możliwości rozwoju moralnego, więzienie daje człowiekowi uwięzionemu realną szansę pełnego powrotu do społeczeństwa. Jeśli zaś w systemie wymierzania kary zabraknie podstawowego szacunku dla ludzkiej godności więźniów, więzienia przemieniają się czasem w szkoły nowych przestępców oraz w miejsca, w których pogłębia się wyobcowanie, a nawet nienawiść do społeczeństwa”⁹².

Wydaje się zatem, że w praktyce wychowania resocjalizacyjnego, uwzględniającego założenia profilaktyki przestępczości w pierwszej kolejności należy odwoływać się do swoistych cech aksjologicznego oddziaływania, którego istota wymaga przyjęcia postawy aktywnej wychowawca, nie zaś biernej w stosunku do zamierzeń wychowawczego działania. Takie oddziaływanie zorientowane jest na przyszłość podopiecznego, uwzględnia bowiem prognozy oraz możliwości jego funkcjonowania w warunkach wolnościowych.

Wychowaniem do wartości powinni być objęci zatem wszyscy ludzie, gdyż ma być ono procesem uwzględniającym towarzyszenie osobie w jej

⁹⁰ Ibidem, s. 6.

⁹¹ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska, *Familiaris consortio*, Rzym 1981, s. 17 n., https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html [dostęp: 26.10.2022].

⁹² Jan Paweł II, *Ewangelia więzień. Przemówienie do więźniów w zakładzie kamym*, [w:] „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1991, nr 6., https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/30plock_07061991.html [dostęp: 26.10.2022].

rozwoju, w zdobywaniu samoświadomości i odpowiedzialności, przyczyniając się do wzrostu poszanowania godności i praw człowieka, których źródeł należy doszukiwać w prawie naturalnym.

Jak zauważa Święty Jan Paweł II: „Nie jest ono niczym innym jak światłem rozumu wlanym w nas przez Boga. Dzięki niemu poznajemy, co należy czynić i czego należy unikać. To światło i to prawo Bóg podarował nam w akcie stworzenia”⁹³.

⁹³ Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html [dostęp: 28.10.2022].

Bibliografia

- Bartnik C.S., *Szkice do personalizmu*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.
- Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, *Encyklika do biskupów, prezbiterów, diakonów, osób konsekrowanych i wszystkich ludzi dobrej woli o integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo AA, Kraków 2009.
- Cekiera Cz., *O godność i autorytet osoby w zakładach penitencjarnych – aspekt psychologiczny i historyczny*, [w:] *Przestępca i skazany nie tracą godności osoby*, red. W. Woźniak, Olecko 2005.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wydawnictwo „Jedność”, Lublin-Kielce 2006.
- Cichosz M., *Wychowanie chrześcijańskie – perspektywa teoretyczna i praktyczna koncepcji*, [w:] *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997.
- Czapów Cz., Jedlewski S., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1971.
- Czarnecka A., „Perfekcjonizująca rola prawa w teorii Roberta P. George’a” [w:] „Miscellanea Historico-Iuridica”, z. 2, 2017.
- Czarnecka A., „Prawnicy w służbie publicznej: działalność publiczne przedstawicieli nowej teorii prawa naturalnego” [w:] „Prawo i Wiąż” 2016, nr 2.
- Czarnecka A., *Pojęcie prawa w nowej teorii prawa naturalnego*, [w:] „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, t. XIV.
- Dąbrowski K., *Trud istnienia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.
- Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2003.
- Hervada J., *Wprowadzenie do prawa naturalnego*, tłum. A. Dorabalska, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2011.
- Jaki P., *Zatrudnienie skazanych w Polsce na tle porównawczym. Zagadnienia wybrane*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostołska, *Familiaris consortio*, Rzym 1981.
- Jan Paweł II, *Chrześcijanin jako polityk i ustawodawca. Jubileusz parlamentarzystów i polityków (4.11.2000)*, [w:] „L’Osservatore Romano”, wyd. pol., 22 (2000), nr 23 (229).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*.
- Jan Paweł II, *Ewangelia więzień. Przemówienie do więźniów w zakładzie karnym*, [w:] „L’Osservatore Romano”, wyd. pol., 1991, nr 6.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, (12.06.1987).

- Jan Paweł II, *Orędzie na Jubileusz w więzieniach*, [w:] „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2000, nr 9.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników kongresu włoskiego Stowarzyszenia Sędziów*, Rzym, (31.03.2000) [w:] „L'Osservatore Romano” nr 6/2000.
- Krapiec M.A., *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1960.
- Krapiec M.A., *Prawo naturalne a etyka (moralność)*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa*, IWS-OTK, Katowice 1992.
- Krapiec M.A., *Człowiek w kulturze*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1999.
- Kowalczyk S., *U podstaw demokracji. Zagadnienia aksjologiczne*, Redakcja Wyd. KUL, Lublin 2001.
- Mazurek F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.
- Mazurek F.J., *Kościół wobec Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, [w:] „Chrześcijanin w Świecie” 1983, nr 123.
- Morszczyńska U., Morszczyński W., *Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*, [w:] *Dziecko w świecie wartości*, red. K. Denek, U. Morszczyńska, W. Morszczyński, S.C. Michałowski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Najder Z., *Wartości i oceny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1971.
- Nowak M., *Edukacyjne, społeczne i kulturowe uwarunkowania wykluczenia społecznego*, [w:] *Wykluczenie społeczne, czynniki ryzyka, profilaktyka, remedia*, red. E. Konowaluk, S. Nazaruk, M. Nowak, Biała Podlaska 2011.
- Nowak M., *Kulturowa inspiracja chrześcijańska a wychowanie*, [w:] *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, red. M. Nowak, T. Ożóg, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000.
- Nowak M., *Personalistyczna koncepcja szkoły i dydaktyki*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych” 1997, t. 25, z. 2.
- Nowak M., *Rozwój i jego wychowawcza wartość w pedagogice rozwoju według Jana Pawła II*, [w:] „Labor et Educatio” 2015, nr 3.
- Opiela M., *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, KUL, Lublin 2013.
- Ostrowska K., *System wartości, strategie działania i emocje jako czynniki motywacyjne w kierunku zachowań zgodnych z normami społecznymi i prawnymi*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, nr 28.
- Paweł VI, *Adhortacja apostołska Ewangelii Nuntiandi*, Watykan 1975, nr 70.
- Pierzchała K., *Skazani, ale nie potępieni*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2004.
- Pierzchała K., *Zagubiony dar wolności. Osobowość ludzi uwięzionych*, Wydawnictwo Prymat, Białystok 2010.

- Pius IX, *Encyklika Quanta Cura*, 8 grudnia 1864 r.
- Tatarkiewicz W., *Parerga*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978.
- Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *kodeks karny wykonawczy*, Dz. U. z 2021 r., poz. 53.
- Wach T., *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
- Wierzbicki K., *Działalność i nauczanie Sługi Bożego Stefana Wyszyńskiego – implikacje pedagogiczne dla potrzeb praktyki penitencjarnej*, [w:] „Forum Pedagogiczne” 2021, t. 11, nr 2.
- Wierzbicki K., *Działania Służby Więziennej w zakresie promocji zdrowia i profilaktyki zagrożeń zdrowia w środowisku więziennym. Personalistyczna koncepcja człowieka w edukacji zdrowotnej*, [w:] *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, red. P. Stępnia, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Kalisz-Poznań 2014.
- Wierzbicki K., *Działania Służby Więziennej w zakresie przeciwdziałania pro-kryminalnym postawom wśród dzieci i młodzieży*, [w:] *Granice streetworkingu*, red. J. Jęczeń, B. Leonek-Kuleta, Wydawnictwo Polihymnia, Sandomierz-Lublin-Eichstätt Ingolstadt 2013.
- Wierzbicki K., *Ewangelizacja więźniów (na przykładzie Zakładu Karnego w Chełmie)*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Wydawnictwo WSH w Radomiu, Radom 2010.
- Wierzbicki K., *Podstawy prawne udziału społeczeństwa w resocjalizacji skazanych zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, red. A. Grzędzińska, K. Majdzińska, A. Sulowska, Szkoła Główna Handlowa – Bramasole Public Relations & Publishing House, Warszawa 2010.
- Wierzbicki K., *Praktyki religijne osób pozbawionych wolności w Zakładzie Karnym w Chełmie*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. J. Nikołajew, K. Walczuk, Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej Unitas, Siedlce 2016.
- Wierzbicki K., *Problem korupcji w warunkach izolacji więziennej w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych a poczucie godności człowieka*, [w:] *Wybrane problemy profilaktyki i resocjalizacji*, red. S. Bębas, Wydawnictwo WSH w Radomiu, Radom 2011.
- Wierzbicki K., *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji*, [w:] „The Prison Systems Review” 2020, nr 107.
- Wierzbicki K., *Społeczna troska o rozwój osoby ludzkiej w nauczaniu Świętego Jana Pawła II skierowanym do skazanych i kadry więziennej*, [w:] *W poszukiwaniu dobra w perspektywie jednostkowej i społecznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin*

Profesor Krystyny Ostrowskiej, red. T. Przesławski, Wydawnictwo IWS, WSKiP, Warszawa 2020.

Wierzbicki K., *Warunki izolacji penitencjarnej a wizja procesu resocjalizacji*, [w:] *Współczesne zagrożenia. Formy i skutki*, red. J. Zimny, Stalowa Wola 2013.

Wierzbicki P., *Wybrane problemy z prawa karnego wykonawczego*, [w:] *Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości*, red. A. Krukowski, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003.

Orzecznictwo:

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r., sygn. akt SK 25/07.

Netografia:

<https://www.niedziela.pl/artukul/73605/Czarnek-dbajmy-o-autorytet-rodziny-szkoly> [dostęp: 05.10.2022].

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html [dostęp: 08.10.2022].

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20110402_uff-lettura_pl.html [dostęp: 12.10.2022].

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/stow_se-dziow_31032000.html [dostęp: 13.10.2022].

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/dr_lasapienza_17052003.html [dostęp: 14.10.2022].

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html [dostęp: 16.10.2022].

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html [dostęp: 16.10.2022].

https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 16.10.2022].

<https://www.ekai.pl/dokumenty/encyklika-quanta-cura/> [dostęp: 16.10.2022].

<https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-w-czasie-liturgii-slowa-skierowana-do-młodzieży-zgromadzonej-na-westerplatte/> [dostęp: 16.10.2022].

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/adhortacje/evangelii_nuntiandi.html [dostęp: 16.10.2022].

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_pl.html [dostęp: 20.10.2022].

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20080960620> [dostęp: 21.10.2022].

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000498> [dostęp: 25.10.2022].

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html [dostęp: 26.10.2022].

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/30plock_07061991.html [dostęp: 26.10.2022].

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html [dostęp: 28.10.2022].

